

ВЕЛИКИ КРУГ КАЛОКАГАТИЈЕ

Горана Раичевић, *Велики круг: Књижевна пријатељсџтва Милоша Црњанског*, Задужбина „Николај Тимченко”, Лесковац 2022

Горана Раичевић, *Добра лејошџа: Андрићев свей*, Академска књига, Нови Сад 2022

Велики круг: Књижевна пријатељсџтва Милоша Црњанског је књига која је штампана захваљујући Задужбини „Николај Тимченко” и истоименој награди коју је Горана Раичевић добила за обимну монографију *Аџон и меланхолија: Живош и дело Милоша Црњанског* (2021). Књиге су, дакако, комплементарне и, језиком метафора говорећи, можда се може констатовати да су „агон и меланхолија” *звезда зорњача* „великог круга” књижевних пријатељстава Милоша Црњанског. „Круг”, разуме се, у овом случају не може бити *бескрајни*, јер постоји у обиму и оквирима дате књиге, међутим, његова величина потврђује опсег могућности да се дело овог писца тумачи у компаративном кључу. Књига је сегментирана у четири међусобно повезане целине („Милош Црњански и српски романтизам”, „Дијалог са прошлосћу”, „Савременици” и „Црњански у светлу теорије”), уз уводну напомену „Ослушкивање прошлости” и завршни блок „Награда ’Николај Тимченко’”, који чине текст „Одлуке жирија”, образложење Биљане Мичић „Одгонетање тајне Милоша Црњанског” и ауторкина беседа „Две људске судбине у којима је меланхолија често смењивала веру у књижевност”. *Велики круг* би, дакле, био интерпретативни хоризонт, који обухвата релације које дело Црњанског успоставља са Бранком Радичевићем, Лазом Костићем, Ђуром Јакшићем, Његошем, Лазом Лазаревићем, Милутином Бојићем, Душаном Васиљевим, Миланом Кашанином и Шандором Мараијем, али и Николајем Тимченкоком: „У овој награди сусрела су се, спојена оним невидљивим везама, два аутора: Николај Тимченко и Милош Црњански. Среле су се две људске судбине у којима је меланхолија често смењивала веру у то да књижевност може да промени свет. Један је писао о Србима који су се у осамнаестом столећу из маћехинске Јужне Угарске селили у мајчинску Русију. Други је био син Руса кога је ветар револуције нанео у малу Србију.”

Најпосле, од значаја су и компаратистички и критички усмерене расправе којима се преиспитује Блумов концепт „страха од утицаја” на примеру поезије Црњанског и карневализација у књизи *Ког Хијерборејаца и Ембахадама*.

Поглавља су настајала у виду студија у периоду од 2007. до 2019. године, како се напомиње у уводном тексту, и репрезентују дуг процес зрења и кристализације ауторкине идеје да представи „шири контекст различитих епоха у којима је посебно наглашена проблематика доминације индивидуалистичког односно колективистичког начела у литератури. Ова перспектива, из које се може изучавати историја нове српске књижевности, извире из специфичне перцепције света” и основа је „за будућу синтетичку студију под насловом ”Ерос и жртва: о индивидуалистичком и колективистичком начелу у српској књижевности””. Милорад Павић је својевремено у чланку „Зашто немамо историју савремене књижевности?” (*Полијтика*, 16. 12. 1976) из сопственог искуства писао како долази до великих синтеза: „Године аналитичких студија потребне су за ’саг’ синтезе, а постоји и један неравноправан однос између синтетичара и колеге који обделава само своју најужу област. Лакше је, ако ништа друго, кретати се на малом и омеђеном терену, него улазити у ризике (стручне, идеолошке и друге, ризике великих уопштавања и синтетичких сагледања читавих епоха)”. *Ајон и меланхолија*, *Велики круи* и *Добра лејоша* су синтезе Горане Раичевић, проистекле управо након дугих аналитичких опсервација и преиспитивања, не би ли постале део шире слике нове српске књижевности.

Иако су Црњански и Андрић у примарном и видном фокусу, опуси двојице класика српске књижевности 20. века, којима ауторка суверено влада, управо отварају нове књижевноисторијске и херменеутичке хоризонте, штавише, и лавцојевску историју идеје о еросу и жртви у српској књижевности почев од романтизма. У поглављу о Црњанском и Његошу можда је најпрецизније, а најсажетије, уобличена ова идеја, чији значај не само да превазилази границе књижевности и науке о књижевности већ има универзални и антрополошки значај за српски народ и културу: „њихово [Растка Петровића, Исидоре Секулић и Црњанског] читање Његошеве поезије, али и нашег романтизма у целисти, открива умногоне и природу наше авангарде, која је сва у еудемонистичкој потрази за срећом како појединца, тако и колектива, трагала за синтетистичким уједињењем паганства и хришћанства, индивидуалног и колективног. То што су ово троје – Црњански, Растко и Исидора – остали (насупротив надреалистима), доследно у уверењу да само унутрашња обнова, револуција душа, може да човечанство одведе до напретка, говори нам и о присутној свести и потреби редефинисања колективистичког епског и патријархалног обрасца у модерној српској нацији – који би се заснивао на симболичкој жртви – саосећању, солидарности, пожртвовању,

одрицању од материјалних и поштовању духовних вредности.” Да ерос и жртва могу бити примарне јединице историје мишљења о ритмици токова и смена поетичких парадигми нове српске књижевности, потврђује њихова типологија коју наводи Артур Лавџој у *Великом ланцу бића*: 1) уверења, несвесни ментални обичаји у мишљењу појединца или генерације; 2) дијалектички мотиви; 3) осетљивост на различите врсте метафизичког патоса (патос чисте опскурности, патос езотеричнога, патос вечности, монистички и пантеистички патос, волунтаристички патос); 4) филозофска семантика; 5) проблем исте идеје, понекад у знатној мери прерушене. Штавише, ако се Лавџојев наслов књиге, коју је, иначе, Горана Раичевић превела 2014. године, контекстуализује са насловом *Велики крућ*, може се наслутити линија додира између „ланца бића” и „круга”. *Велики крућ* био би један од беоцуга трансгенерацијског, па и трансаторског уланчаног читања дела Црњанског. Ако је Лавџој видео универзум као ланац бића, онда и књига коју је објавила Задужбина „Николај Тимченко” може да се имагинира као књижевни универзум опуса овог писца који се компаратистички уланчава и сведочи о лавџојевској „дивној повезаности ствари (*connexio rerum*)”.

Оквири интерпретација у књизи *Велики крућ* почивају на занимљивим и чудесним коинциденцијама и преплетима судбина и дела писаца, као што су, примера ради, чињеница да је Бранко Радичевић умро у болници која се налазила недалеко од стана у Бечу у коме је Црњански живео, поређење између чувених Костићевих „укрштаја” и „идеје о ’невидљивим везама’”, дружење Црњанског са Анђелијом Лазаревић, ћерком Лазе Лазаревића, судбина раних рукописа Милутина Бојића и Црњанског итд. Драгоцене су прецизне и критичке анализе Блумове *Анџијешкичке кријшике* и Бахтинове студије *Сиваралашћиво Франсоа Раблеа и народна култура средњег века и ренесансе*, као и њихових ограничења и испитивања могућности за примену и на примеру дела Црњанског, али и на корпус српске књижевности. Иако у светским размерама познате (па и популарне), корисне и врло утицајне, Блумова и Бахтинова студија могу бити заводљиве и лако довести до искривљених закључака. Блум је фокусиран на „западњачку традицију”, тј. на њен „англоамерички ток”, па то изискује посебан опрез када се примењује на контекст словенских књижевности илити, још уже – српске. С друге стране, Бахтинова перспектива усредсређена је на „живу традицију народне ренесансне културе”, па се поставља умесно питање: „Да ли се о карневализацији уопште може говорити у вези са уметничком књижевношћу (дакле са оном која није народна али ни дечија), која је настајала после ренесансе?”

Ова питања бацају барем још једно светло на наслов и концепт књиге *Велики крућ* Горане Раичевић. Могућна је, наиме, и потенцијална аналогија са књигом *Метаморфозе крућа* Жоржа Пулеа, јер се метаморфозе круга односе на промене смисла којима изванредно обликује непрекидно

подлеже у људском духу и подударају се са метаморфозама у начину на који бића себи представљају оно што је у њима најприсније, осећање повезаности спољашњег са унутрашњим и сопствену свест о простору и трајању. С једне стране, ауторка рачуна са протоком времена и епоха, као и важности утицаја средине на дело писца, што је све, скупа узев, у динамици кретања које утиче и на промене смисла. С друге пак стране, Пулеов изванредан облик може се третирати као конкретно дело једног писца (Црњанског) које се значењски преображава (богати) у контакту са присним делом са којим је повезан или упоређен, било из корпуса српске или светске књижевности.

Ако је „круг” кључна реч монографије о Црњанском, а *Добра лејоџа* има поднаслов *Андрићев свет*, може се рећи да би метафора „свет” фигурисала слично у контексту књиге о српском нобеловцу. „Круг” је подразумевао одређени интерпретативни хоризонт, а „свет” исцртава не само „идеје и контекст” српске авангарде већ и различите увиде у епоху која следи и чији се рукавци мање или више преливају до данашњице. Чини се да је метафора „света” тродимензионална у односу на „круг”, али то не умањује значај и научни допринос *Великој крући*. Можда се управо може објаснити усмереношћу *Добре лејоџе* у будућност. Књига о Андрићу нема случајну посвету *Мојим ситугенијима*, јер јасно, језгровито и поуздано даје одговоре на бројна деликатна питања, без којих студенти не би могли да одговоре на изазове, (политичке) провокације и ине химере данашњице. Најпре, *Добра лејоџа* са *Великим крућом* чини диптих или својеврсни темељ синтетичке студије о историји идеје о еросу и жртви у новој српској књижевности: „Колико је сличности између Црњанског и Андрића, види се и у њиховом постојаном презиру према еросу као сексуалном нагону, као и вери у моћ жртве, схваћене у дословном и фигуративном смислу, као ограничење, обуздавање неутаживе пожуде [...] као жртвовање ега зарад других, пожртвованости зарад других и ради заједнице, и крајњег циља: живота у култури.” Заједница младих, а посебно студената, ваљала би да има свест о важности жртве и залога опстанка који она доноси и српском народу и његовој култури. У контексту Андрићеве авангардне поетике треба имати у виду да су етичко и естетичко начело „у његовом делу везани, удружени у 'доброј лепоти'”, те да је отуда важно стварно разумети овог писца, који је страховао „од погрешног разумевања”, „мерио речи” и настојао да се оне „тачно протумаче”, што, укратко, објашњава и његово опредељење за реалистичко приповедање.

У поглављу о деструктивности ероса, ауторка додатно осветљава интегративни појам књиге *Добра лејоџа*: „леп облик и форму потребно је испунити неким моралним или мисаоним подвигом. Лепота је, за Андрића, у животу и у уметности увек *калокаџија* – спој лепог, доброг

и истинитог, а у службу истинског очовечења [...]. Најлепша бића Иве Андрића јесу управо она бића која су 'надрасла' себе, оног слабог, малог човека којег ломе нагони и страсти." Кроз пет целина књиге („Идеје и контекст српске авангарде”, „Ангажовани Андрић”, „Стварност, искли-знућа, идентитети”, „Демонологија ероса”, „Политика, дипломатија”) представљен је спектар варијетета у односу ероса и жртве у целокупном Андрићевом делу, које није тумачено неком помодарском теоријом већ, што је од првостепеног значаја – Андрићем самим. Другим речима, једно Андрићево дело осветљава друго, један есеј – приповетку, а запис са путовања – роман и сл.

Андрићев свет један је од одговора на питање „Како одредити право значење књижевног дела?”, али, истовремено, одбрана саме књижевности. Ако је циљ књижевности да „гради мостове међу људима и мења свет”, онда је то она свест коју би требало да негују студенти као репрезенти будућности и времена које следи. Писац је осетио да ће књижевности та моћ бити одрицана или укидана и због тога, како сматра ауторка, није завршио роман *Омерџаца Лаџас*, јер, чини се, није у датом тренутку пронашао (по)етички одговор на оно зло које овај јунак репрезентује. Књижевност и наука о књижевности обнављају се кроз „изазов, позив за тумачење, у сваком новом времену, у свакој генерацији нових читалаца” и зато је важно да се „крugови” читања и тумачења никада не прекидају.

Кроз читаву књигу *Добра лејоша* осећа се императив ренесансне и авангардне, хуманистичке, потребе за обновом света, тако да човек поново постане „мерило свих ствари” и добије „почасно место у средишту васељене”. Ауторка посеже за знањима из различитих дисциплина, негујући методолошки еклектицизам, неопходну критичност и осећај за финесу у тумачењима, не би ли се синтеза њених анализа и увида именовала, такође, „добром лепотом”, као у моту књиге, који представља цитат: „Смисао. Сталност. Без љаге промене, страха. / Добра лепота. Вест из далека. / Дело које се сања. Оно што човек / Један другом не може никад да каже. / Иво Андрић, 1922.” Као што је Андрић подарио српској књижевности свет „добре лепоте”, Горана Раичевић је српској науци о књижевности понудила ширину увида, ново знање о нитима континуитета које је богате за историју једне идеје, коју чине видљивом и носе на својим плећима попут Атланта, двојица српских класика, Црњански и Андрић.

Др Јелена МАРИЋЕВИЋ БАЛАЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
jelena.maricevic@ff.uns.ac.rs